

SPECIFIČNOST TEATROGRAFIJE

(teatrografija kao subspecijalnost bibliografije i teatrologije)

U stručnom radu permanentno se susrećemo sa problemom kako doći do elementarnog i preciznog, nadasve pouzdanog podatka. Svaki oblik javnog publiciranja i prezentiranja bez jasnih i provjerljivih činjenica ima niži stupanj informativne vrijednosti (bilo da je u pitanju uobičajeno istraživanje, esejistička obradba pojedinih tema ili, pak, interpretacija, rutinski osvrt, kritički prikaz, ogled, članak itd.). Riječ je, prije svega, o izvornim, specifičnim podacima koji se u doslovnom i operativnom smislu mogu preuzimati i koristiti kao dokumentarna građa, zatim kao ilustracija raznih autorskih premisa ili kao kombinatorni elemenat u sintetičkim zaključcima. Na osnovu takvih činjenica u najvećem procentu može se, dakle, prepoznati, odnosno identifikirati ne samo formalni sadržaj nekog fenomena ili djela, njegova struktura ili dijelovi te strukture, već se na osnovu njih u stanovitom smislu može uspostaviti baza aksiološke paradigme.

Za činjenicu koja posjeduje te karakteristike obično kažemo da je "gola", odnosno da se radi o "suštoj istini", i ona se nikakvom naknadnom intervencijom ne može apsolutno sakriti, deformirati, zamijeniti. Jedino se njena konstanta u kvantumu informacije može različito emotivno istaknuti, pogrešno interpretirati, na osoben način prezentirati (u skali od pristrasnog prihvatanja do totalnog osporavanja). Međutim, "činjenica će uvijek biti gola, pa makar je obučena i po posljednjoj modi", kaže Stanislaw Jerzy Lec (Mysli nieuczesane). Nije odlučujuće kako ćemo sintagmu "posljednja moda" shvatiti, bukvalno ili metaforično, njeno značenje je ipak nepromjenljivo - svi oblici dizajniranja činjenica lako su prepoznatljivi i štetni. Pa i kada se radi o vještom dizajnu on je kratkog vijeka, već slijedeći krug korisnika i interpretatora otkriva grešku ili pretencioznu namjeru.

Bibliografija je disciplina koja ne trpi improvizaciju i propuste. Ona kodificiranim metodologijama u globalu prezentira ili deskribira sadržaj i formalni izgled posmatranog predmeta, djela, pojave.¹⁾

Njena pažnja usredsređena je na detalje, na mnogo detalja, koji za laika, nihilistu ili nadobudnog kreativca predstavlja posao, zanimanje "nižeg reda", dosadno i rutinsko. Njega je, prema tim mišljenjima, moguće obavljati sa minimumom mentalnog napora.

Jedno je tlapnja i nerazumijevanje, a drugo je stvarnosna praksa. Nismo do sada sreli ni jedan iole ozbiljan ili stručni projekat, analizu, teksta

1) Među definicijama pojma bibliografije vrlo operativna je Janeza Logara: "Bibliografija je stručno-znanstvena djelatnost, koja sabire, vrednuje, odabira, sadržinski analizira i opisuje štampane ili na drugi način umnožene, javnosti namijenjene tekstove - bibliografske jedinice - pa te opise klasificira, uređuje i obično u obliku uređenih popisa i publicira s namjenom da pruži informacije o literaturi, a time i pomagala za stručni rad" (Uvod u bibliografiju, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str 13).

da se njihovi autori nisu poslužili nekim, pa barem i minimalnim referencama, citatima. Bibliografija je tvornica tih referenci! Njihova selekcija, po tematskim i sadržajnim karakteristikama, porijeklu, tipu, predmetnoj specifičnosti, odnosno globalna klasifikacija i obrada podataka zahtijeva izuzetnu stručnost, strpljenje, preciznost. Također, komponenta vremena, prostora, te vizualni afiniteti od odlučujućeg su značaja. Istina, senzibilitet u civilizacijskom obzoru u kome živimo često podrazumijeva i naprosto zna iznuditi nove ideje, pristupe, osuvremenjavanja i razne prilagodbe. Tako, kada se sada i ovdje govori o bibliografiji, njezinim principima, primjeni i korištenju, moramo biti svjesni potrebe za inoviranjem. Ovom prilikom, mada to nadilazi okvire naše teme, dovoljno je barem ovlaš naznačiti otvoreno polje za unapređenje na primjer brzog unošenja podataka i obrade bibliografskih jedinica u skladu sa mogućnostima nove sofisticirane opreme (kompjutori sa pratećim uređajima, audio-vizualna sredstva itd.). U tom kontekstu, zanimljivo područje predstavlja, dakle, svojevrsna vizualna prezentacija bibliografskih jedinica, raspored i obrada sastavnih elemenata itd. Posebno aktualna tema je razvoj bibliografskih subspecijalnosti (među kojima su prije svih filmografija i teatrografija), te teorijska eksplikacija njihovih principa i rasprostranjenosti u praksi. Naravno, istraživanje ovih tema ne bi smjelo biti motivirano samo zadovoljavanjem instinktivne potrebe da se bude formalno "u trendu", nego je prvenstveno stvar analognog uklapanja u suvremene svjetske tokove u ovoj oblasti.

Definicija, značaj, primjeri

Slučaj sa teatrografijom, našom središnjom temom o kojoj se uglavnom do sada šutilo, vrlo je indikativan i prvorazredno interesantan. Nemamo namjeru, a ni prostora da šire obrazložimo principe na kojima se zasniva teatrografija, to je stvar serioznijih pristupa, istraživanja na duži period ili tema za jedan opsežni simpozij. Ovom prigodom neophodno je skrenuti pažnju samo na neke notorne činjenice, zatim na specifične teorijske aspekte problema, te modele teatrografskih jedinica i praktičnu korist teatrografije. Usput se, svakako, treba osvrnuti na uvriježeno mišljenje da je teatrografija subspecijalnost bibliografije, što je samo djelomično tačno jer je ona istodobno subspecijalnost teatrologije (nauka o teatru), čiji dobar dio istraživačkih postupaka neposredno ili posredno koristi.

Ako se ima u vidu da je na ovim prostorima vrlo rijetko govoreno o potrebi i funkciji teatrografije i teatrografskih istraživanja, što je bio skoro identičan slučaj i u bivšoj Jugoslaviji, onda je bespogovorno potrebno podsjetiti na barem okvirnu definiciju teatrografije. U prvom redu zbog toga što naše iskustvo upućuje na činjenicu da u bosanskohercegovačkoj stručnoj periodici, te u drugim časopisima i novinama iz kulture i umjetnosti nije objavljen ni jedan članak, a kamoli studija o teatrografiji.

Isto se odnosi na knjige i publikacije s područja teatrologije i dramaturgije, u kojima je doduše bilo izvjesnih aluzivnih natuknica o koristi prikupljanja podataka o izvedenim predstavama (u toku jedne sezone ili dužem periodu), zatim o repertoaru određenog teatra, izvedenim dramama

ili popisu ostvarenih režija ili uloga glumaca i slično. Na pomenutim prostorima gotovo da nije registrirano cjelovitije teorijsko zanimanje za ovaj fenomen i stručni posao, ako se izuzme prije svih Nikola Batušić, uz čiju ćemo pomoć ovdje pokušati odrediti predmet, dokumentaciono polje i metode teatrografije.

"Uz povijest kazališta, piše Batušić, vezana je i njena subspecijalnost - teatrografija. Ona odgovara bibliografiji filoloških i neofiloloških disciplina. No ipak se, u određenu aspektu razlikuje od njih. Osnovna zadaća teatrografije jest utvrđivanje kazališnoga repertoara, kao i svih pojedinosti koje ga tvore. Ona će, dakle, nastojati ustanoviti izbor prikazivanih djela pojedinoga kazališta, istraživati u njihovim arhivima utvrđujući i koja su djela bila ponuđena za izvedbu, a ipak nisu došla do pozornice te će na taj način, uspoređujući rezultate s drugim teatrografskim materijalom, pružiti osnovicu za stvaranje repertoarne slike, jednoga od temelja brojnih teatroloških istraživanja. U teatrografske zadaće spada i popis uloga određena glumca, popis režija, scenografskih i kostimografskih ostvarenja umjetnika ovih specijalnosti, kao i niz drugih statističkih podataka vezanih uz izvedbu ili zamisao prikazivanja pojedine predstave". 2) Kada je riječ o načinima korištenja primarnog materijala, njegovom značaju i drugim izvorima iz kojih teatrografija crpi podatke o repertoaru i ostalim stvaralačkim aspektima jednog scenskog djela, Batušić ističe:

"U svojim nastojanjima teatrografija će se služiti posrednim i neposrednim kazališnim vrelima, tj. izvorima koji izravno, kazališnim jezikom govore o scenskom činu i onima koji to čine posrednim putem... Temeljni teatrografski materijal su kazališne cedulje, objave, plakati i programi, dakle dokumenti koji najpouzdanije mogu identificirati pojedinu predstavu, donoseći njene osnovne teatrografske generalije. Stoga će teatrologija sa svojom teatrografskom granom neprestano upućivati kazališni život na potrebu preciznosti takve 'osobne iskaznice'. Moramo, međutim, spomenuti kako dnevna kazališna praksa sve manje haje za vlastitom identifikacijom u aktualnom teatrografskom materijalu, tako da na njemu sve rjeđe susrećemo bitne podatke o danu i mjestu izvedbe, o kontinuitetu prikazivanja određena djela u pojedinu kazalištu, o prevodiocu stranoga djela te o još nekim prijeko potrebnim elementima koje će teatrologija morati pronaći ne bi li ispunila svoju osnovnu zadaću. Bez potpune teatrografske obradbe kazališne predstave nema niti njene integracije u teatarsku sliku koju teatrologija nastoji rekonstruirati." 3)

Sudeći prema citiranim natuknicama, a ponajviše na osnovu iskustva iz naše višegodišnje teatrološke prakse, sasvim je logičan zaključak da se ne može osporiti potreba teatrografije i dragocjenost njenih istraživanja. Međutim, situacija je posve kontroverzna ako se uzme u obzir da se u

2) Nikola Batušić: Uvod u teatrologiju, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991, str. 58.

3) Ibidem, str. 59.

današnjoj teatarskoj praksi, na šta posebno upozorava Batušić, malo pažnje posvećuje javnoj prezentaciji svih relevantnih podataka za potpuniju identifikaciju svake predstave pojedinačno, teatarskog repertoara i svih drugih oblika individualnog doprinosa scenskoj umjetnosti. Zbog toga je iznimno važno da oficijelni teatri i svi oni koji se profesionalno bave teatarskom produkcijom u svoje propagandne materijale (programi, plakati itd.) unesu sve potrebne podatke o scenskom djelu, njegovim autorima i tehničkom aspektu izvedbe. Za taj posao neophodna je svakako stručna osoba (teatrolog ili dramaturg), kako bi se izbjegle nedoumice, improvizacije i narušavanja elementarnih standarda koji se u svijetu odavno primjenjuju. Ova obaveza se, naravno, izravno usklađuje sa zahtjevima i profesionalnim kriterijima ostalih sudionika u kreiranju vizualnog identiteta propagandnog materijala, prije svih sa likovnim urednikom i dizajnerom.

Za razliku od totalnog pomanjkanja teorijskih i stručnih tekstova o značaju, ulozi i karakteristikama teatrografije, teatrološka praksa je do izvjesne mjere učinila kompletnu situaciju bitno drugačijom. Naime, pokazalo se da je na prostorima bivše Jugoslavije unazad tridesetak godina zabilježeno niz vrlo ozbiljnih pokušaja i hvale vrijednih rezultata u teatrografskim istraživanjima. Tu, prije svega, imamo u vidu nekoliko serioznih monografskih i enciklopedijskih izdanja, te godišnjaka i spomenica među kojima ovom prigodom treba posebno izdvojiti: Repertoar hrvatskih kazališta, 1840-1860-1980. (repertoar kazališta, kazališnih družina i grupa, partizanskih kazališta, festivala, smotri i susreta), I i II, priredio i uredio Branko Hećimović (Globus i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1990.), ovaj projekt ravan je teatrološkom podvigu; dr Petar Volk: Pozorišni život u Srbiji 1944/1986 (FDUINSTITUT, Institut za pozorište, film, radio i televiziju Fakulteta dramskih umetnosti, Beograd, 1990.), knjiga sadrži ogromnu uvodnu studiju i skraćenu teatrografiju sa izborom kritičke literature; Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu: Spomenica, 1861-1961. (Novi Sad, 1961.), te Godišnjak jugoslovenskih pozorišta u izdanju Sterijinog pozorja iz Novog Sada, pokrenutog još 1979. godine. Ova posljednja redovna publikacija bila je vrlo kompleksno vrelo, pravi trezor najrazličitijih teatroloških, dramaturških i teatrografskih informacija i činjenica (o repertoaru profesionalnih teataru po republikama i pokrajinama, dramskim djelima i autorima, festivalima, ekonomskom poslovanju, gostovanjima, radu akademija dramskih umjetnosti, teatarskim muzejima i centrima za teatarsku dokumentaciju, asocijacijama i zajednicama, teatarskoj periodici i knjigama iz dramaturgije i teatrologije).

Pokušaji u BiH

U Bosni i Hercegovini prvi tragovi teatrografskih pokušaja zapaženi su, uvjetno rečeno, paralelno sa pojavom gostujućih glumačkih trupa i djelovanjem lokalnih diletantskih ansambala, te osnivanjem i radom lokalnih teataru (između dva svjetska rata), premda u tom vremenu teatrografija nije oficijelno ni postojala. Čak se pojedini primjeri teatrografskih evidentiranja susreću u internim teatarskim publikacijama i biltenima, kao i u ondašnjoj periodici iz kulture i umjetnosti koja je, doduše, neredovito donosila preglede

repertoara, uglavnom Narodnog pozorišta u Sarajevu, zatim teatra u Banjaluci a poslije II svjetskog rata i ostalih teataru u BiH (Tuzla, Mostar, Zenica). Međutim, ti pokušaji bili su sporadični i ne mogu se uzeti kao posebno zanimljivi i relevantni jer su se svodili na najkraću moguću informaciju o predstavama i njihovim autorima.

Tek pojavom prvih monografskih ili enciklopedijskih izdanja može se govoriti o sistematskim teatrografskim pokušajima. Među tim izdanjima svakako treba spomenuti monografije Narodno pozorište Sarajevo, 1921-1971. (Sarajevo 1972.), zatim Narodno pozorište Bosanske krajine, 1930-1980. (Banjaluka, 1980.), Narodno pozorište Zenica, 1950-1978. (Zenica, 1978.), Kamerni teatar '55, 1955-1975. (Sarajevo, 1975.) i dr. Sva navedena izdanja inicirao je, uredio ili dobrim dijelom napisao prof. dr Josip Lešić koji je bez dvojbe najznačajniji i najplodniji teatrolog, historičar drame i teatra na ovim prostorima. Njegova ipak prerana i tragična smrt (sredinom 1993. godine) trajan je, nenadoknativ gubitak za bosanskohercegovačku teatarsku umjetnost i teatrologiju.

U sadržajima pomenutih monografija i enciklopedijskih izdanja samo jednim dijelom prezentirani su i stanoviti rezultati provedenih teatrografskih istraživanja, ali na način kako je to odgovaralo globalnoj koncepciji tih projekata. Zbog toga je i razumljivo što su raspored teatrografske građe i obrada teatrografskih jedinica bili prigodnog, kompromisnog karaktera, nedovoljno akribični, sistematični i iscrpni (veća pažnja je posvećena portretima ili stvaralačkim biobibliografijama dramskih autora, režisera, glumaca, tehničkog osoblja i jednog broja istaknutih kritičara i teatrologa).

U više navrata prostor za publiciranje rezultata parcijalnih ili prigodnih teatrografskih istraživanja odvajao je časopis za teatarsku umjetnost Pozorište (izlazio od 1950. do 1992. godine u Tuzli sa jednim kraćim prekidom), poglavito krajem 60-tih i 70-tih godina u okviru rubrike *Pozorišna bibliografija*. 4) To su, zapravo, bili pregledi zasnovani na uobičajenim bibliografskim, a ne na strogo teatrografskim principima. Mali broj od ovih priloga imao je popis izvedenih predstava, glumačkih uloga ili režija određenog autora. Većina ili gotovo svi prilozi koji se odnose na BiH standardni su popisi informacija, kritika, intervjua i drugih priloga o dramama, predstavama i teatarskoj umjetnosti u raznim listovima i časopisima koji su izlazili na tlu Bosne i Hercegovine (autori najvećeg broja takvih priloga su Mirjana Gaković i Žarko Ilić).

Pored navedenih publikacija i časopisa, izvjesne teatrografske korake načinila su uredništva i autori kataloga i sličnog dokumentacionog materijala raznih teatarskih festivala i smotri. Prije svih misli se na sarajevski Festival malih i eksperimentalnih scena - MES (pokrenut 1960. godine), zatim na Pozorišne igre BiH u Jajcu (pokrenute 1970. godine) itd.

U okviru brojnih knjiga posvećenih bosanskohercegovačkim dramskim autorima i teatru, prof. dr Josip Lešić značajnu pažnju i prostor odvajao je za repertoare teataru, ostvarene glumačke uloge i režije. U tom pogledu vrlo su karakteristične njegove iscrpne studije Grad opsjednut

4) vidi bibliografiju Pozorišta (1976, br. 5-6 i 1977, br. 1-2)

pozorištem (teatarski život Mostara za vrijeme austrougarske uprave (Svjetlost, Sarajevo, 1969.) i Sarajevsko pozorište između dva rata, I 1918-1929. i II 1929-1941. (Svjetlost, Sarajevo, 1976.). Za ove knjige može se reći da su prva i najserioznija izdanja koja su u temelju svojih istraživanja respektirala sistematsku primjenu teatrografskih principa, bez obzira što oni nisu dosljedno i u potpunosti provedeni.

Ovaj letimičan i nedostatan pregled okončaćemo navođenjem još jednog djela Josipa Lešića - Jedan vijek BiH drame (Zajednica profesionalnih pozorišta BiH, Sarajevo, 1990.), koje je u cjelini nastalo kao rezultat teatrografskih istraživanja. Premda su u knjizi primijenjeni elementarni oblici teatrografskih jedinica, ona se može smatrati presudnim ili graničnim poduhvatom u modernoj bosanskohercegovačkoj teatrografiji. Knjiga, osim što donosi popis objavljenih i izvedenih drama bosanskohercegovačkih autora na profesionalnoj sceni, sadrži i selektivnu bibliografiju kritičke literature o dramama i predstavama.

U toku rata zabilježeno je nekoliko teatrografskih pokušaja, ali i oni su bili selektivnog karaktera. 5)

Struktura teatrografske jedinice

Premda se dobrim dijelom teatrografija zasniva na elementarnim principima i metodama bibliografije, ona je po mnogo čemu specifična i daleko kompleksnija. U prvom redu njen način obrade i tretman dokumentacione građe, kao i sama prezentacija raspoloživih podataka, zahtijeva više vremena i prostora. Zbog toga se sama teatrografska jedinica, kao primarna forma, bitno razlikuje od klasične bibliografske jedinice. Struktura, raspored elemenata unutar teatrografske jedinice i kvantitet podataka, znatno premašuju i najsloženije bibliografske jedinice. Razlog je vrlo jednostavan i logičan. Priroda teatarske umjetnosti i karakteristike scenskog djela/predstave, kao jednog od centralnih finalnih rezultata kreativnih napora teatarskih umjetnika i suradnika, određuje deskriptivni model i shematsku specifičnost teatrografske prezentacije. Naime, proces stvaranja scenskog djela ovisi o velikom broju različitih umjetničkih, zanatskih i tehničkih komponenti. Po tome je teatarska umjetnost svojevrsna sinteza mnogih zanimanja koja imaju svoje mjesto u strogo određenoj hijerarhijskoj ljestvici (posebno karakteristično i zorno unutar organizacione sheme klasičnih ili tzv. nacionalnih teatar - drama, opera, balet). Onda je potpuno razumljivo da čak elementarna deskripcija svih tih komponenti tvori

5) vidi naš tekst *Ispitivanje vlastitog angažmana*, Dani, 31.12.1994, br.27, str.64-66 (prilog repertoar praizvedbi, premijera, obnova i gostujućih predstava u Sarajevu); afišu uz izložbu *Sarajevska pozorišta u ratu*, autori postavke Tamara Slavnić-Sarajlić i Amina Abdićević, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, 16.do 31.9.1994; Vojislav Vujanović iz Talijana hrama, V-art kritika i RTV BiH, Sarajevo, 1995. (u knjizi je kao prilog dat popis premijernih predstava izvedenih u Sarajevu, Tuzli, Zenici, Mostaru, Živinicama i Visokom), te katalog *Kamerni teatar '55: 1955-1995* uz istoimenu izložbu Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti, u kome je teatrografski obrađen kompletni repertoar Kamernog u toku njegovih 40 godina djelovanja.

jednu razgranatu strukturu s mnoštvom podataka čija se kategorizacija i raspored nužno moraju zasnivati na preciznim pravilima.

Na taj način formalno razlikujemo nekoliko vidova teatrografske prezentacije, među kojima su tri dominantna - elementarna (bazična), selektivna i potpuna. Po karakteru teatrografska prezentacija je daleko složenija od bibliografske i po broju elemenata izjednačava se sa brojem umjetničkih, zanatskih i tehničkih komponenti zastupljenih u određenom scenskom djelu (predstavi). Ako se tome dodaju i neki oblici specijalističke teatrografije (prema muzičko-scenskim vrstama, anotirana, dopunjena s kritičkom i drugom literaturom i sl.), onda je posve jasno da je ona ogromno polje istraživačkih mogućnosti, da predstavlja pravi izazov, ali, nažalost, te mogućnosti u praksi još uvijek nisu dovoljno iskorištene.

Ako usporedimo strukturu i sadržaj uobičajene bibliografske jedinice, koja u prosjeku ima od 7 do 10 elemenata, sa strukturom i sadržajem teatrografske jedinice, postaće posve jasno kakve i kolike su razlike između ova dva istraživačka postupka (segmenti identifikacije, statistički raspored, grafičko oblikovanje itd).

Uobičajeni bibliografski metod na primjer za neku knjigu ili publikaciju, temelji se na identifikaciji, odnosno kratkoj prezentaciji desetak formalno-sadržinskih elemenata (autor, naslov djela, podnaslov - ako postoji, izdavač, mjesto izdanja, godina izdanja, broj strana, format, zatim eventualno prevodilac, tiskar, prilozi itd.). Nasuprot tome, da bi se ostvario nužan stupanj identifikacije jedne teatarske predstave, teatrografska jedinica mora imati u prosjeku 20 grupa elemenata. Ako se želi dostići apsolutno potpuna teatrografska jedinica nju, onda, tvore slijedeći elementi (raspored i sadržaj nisu uvijek identični, što ovisi o karakteru dramskog djela, tipu i tehničkoj izvedbi scenskog djela):

- autor dramskog djela ili tekstualnog predloška (svih vrsta),
- naslov dramskog djela ili tekstualnog predloška,
- žanrovska odrednica,
- autor ideje, koncepta ili projekta,
- autor izvornog djela i naslov djela (ako se radi o književnom djelu na osnovu kojeg je napisano dramsko djelo ili je provedena dramatizacija po motivima književnog djela),
- prevodilac dramskog djela,
- autor dramske adaptacije ako je provedena (dramaturg),
- dramska redakcija,
- supervizor (ako je postojao),
- autor scenske postavke,
- režiser,
- asistent režije i slično,
- dramaturg na/u predstavi (može biti u funkciji i teatrologa ako je to predviđeno koncepcijom realizacije scenskog projekta),
- lektor,
- autor scenografije - scenograf (i drugi oblici - izbor scenografije, izbor elemenata i sl.),
- autor kostima - kostimograf (i drugi oblici - izbor kostima i sl.),

- kreator lutaka,
- tehnološka izrada lutaka,
- koreograf (ili: suradnik za ples, scenski pokret i sl.),
- ostali umjetnički suradnici na predstavi/projektu,
- kreator svjetla (najrazličitiji oblici: designer svjetla, umjetničko oblikovanje svjetla i sl.),
- svjetlosna realizacija (majstor svjetla i sl.),
- ukupno likovno oblikovanje (design kompletnog projekta),
- autor muzike (kompozitor, pisac teksta, autor songa itd.),
- izbor muzike (priređivač, djelo, odlomci i sl.),
- muzička realizacija (ako je izvođenje uživo),
- tonska realizacija (majstor tona, snimljeni materijal, njegova izvedba i sl.),
- maska,
- glumci, animatori, izvođači (dramska interpretacija likova, svi oblici animacije lutaka i sudjelovanja u jednom scenskom djelu, projektu),
- inspicijent (vođa predstave i sl.),
- šaptač (sufler),
- tehničke karakteristike (svi oblici zanatskih i saradničkih poslova - krojač, rekviziter, garderober, frizer, šminker, bravar, stolar, tehnolog itd.),
- producent,
- izvršni producent,
- datum i mjesto izvedbe (praizvedba, premijera, obnova),
- organizacijski i tehnički podaci o teatru (uprava i sl.),
- kreator programa/afiše.

Na osnovu samo ovog spiska taksativno nabrojanih neophodnih elemenata, bez ikakvog posebnog komentara jasno je da je formiranje kompletne teatrografske jedinice o jednoj izvedenoj predstavi vrlo delikatna, stručno-tehnički složen, vremenski dug i zahtjevan posao. Također, potrebno je još jednom istaći da se razlikuju teatrografske jedinice za dramsku, opernu ili baletnu predstavu. Kada se tome doda da uz prezentaciju teatrografskih podataka obično ide i određen dokumentacioni, odnosno ilustrativni materijal (na primjer, fotografije iz predstava sa neophodnim legendama), onda je posve razumljivo što se ovoj subspecijalnosti poklanjala rijetka pažnja i što je mali broj njenih poklonika, usprkos tome što je ona bazično polazište za historiju drame i teatra. Međutim, posebne teme o kojima se može pisati su, pored ostalih, način i grafički postupci formiranja i prezentiranja teatrografske jedinice, zatim potrebno predznanje teatrografa o dramskoj i teatarskoj umjetnosti (svjetska i domaća), upotreba skraćenica, šifarnika, legendi, registara i dr. Zbog toga je apsolutno opravdano upozorenje da se dokumentacionom i propagandnom materijalu mora posvetiti iznimna pažnja. O tome se u principu brine čak poseban odjel instituta za teatrologiju, ali i muzej teatarske umjetnosti.

Pomenuti institut kod nas za sada egzistira samo u prostorima snova, dok Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH nema dovoljno

programskih, kadrovskih, prostornih i tehničkih preduvjeta za obavljanje ovako složenih poslova. Osim toga, profesionalni teatri i teatarske grupe nisu ispunjavali svoje zakonske obaveze (dostavljanje pomenutom Muzeju dokumentacionog i propagandnog materijala o predstavama), što se u periodu rata pokazalo katastrofalnim gubitkom. Time je historija teatra na ovom tlu ostala prepuna bijelih mrlja koje se teško mogu naknadno popuniti, što onemogućava vjernu rekonstrukciju pojedinih perioda.

Izvori, identifikacije, kadrovi

Na kraju, trebalo bi u najkraćim crtama ponuditi nekoliko osnovnih natuknica o karakteru i značaju izvornog teatarskog materijala, te o njegovom načinu korištenja.

U neposredne teatrografske izvore spada tzv. kazališna cedulja, program odnosno objava, kako ističe i Batušić. Objava u današnjoj terminologiji je zapravo plakat za teatarsku predstavu, premda bi "ovaj termin valjalo selektivno rabiti samo za one oglase o predstavi koji u novije vrijeme posebnim, autorski prepoznatljivim likovnim designom najavljuju tek njene osnovne podatke (naziv ansambla, ime autora, naslov djela i eventualno datum premijere). Kazališna cedulja, međutim, koja se tiska obično za svaku pojedinu predstavu, sadrži sve osnovne podatke o njoj i nezaobilazan je predmet mnogih teatroloških proučavanja". 6)

Ovakav tip dokumenata koji na vrlo zoran način nude teatrografski identitet predstave, pojavile su se već u 17. stoljeću. Poglavitito u Francuskoj, kada su se formirale teatarske institucije, od kada "objave" postaju sastavni dio teatarskog života sve do naših dana. One se tiskaju bilo za dnevnu upotrebu ili kao jedna vrsta modela, matrice u kome se naknadno ispisuju podaci o promjeni mjesta i vremena izvedbe (koriste ih obično družine ili teatarske grupe, teatri na gostovanjima i sl.).

Bez obzira na stanovite razlike, specifična grafička ili likovna obilježja, objave ili plakati donose uglavnom iste podatke. Na njima se, obično, nalazi ime grupe ili družine (ansambl), ime autora predstave, zatim mjesto, dan i sat izvedbe, te navode likovi iz komada. Tek kasnije uz njih su se počeli ispisivati i imena glumaca, pjevača, izvođača. Razvitkom teatra ovome su se priključili i neki drugi vrlo važni podaci za bližu identifikaciju predstave: ime režisera, koreografa, scenografa, kostimografa, dirigenta, inspicijenta, tehnički podaci o scenskoj realizaciji. Ponekad se na ovom dokumentacionom materijalu nađu i pseudonimi, razni sponzori i slično, što naravno otežava rad teatrografu. Zbog toga se mora insistirati na pravilu da svaka vrsta dokumentacionog i propagandnog materijala mora biti vjerna stvarnom događaju i njen grafički izgled prispodobljen hijerarhiji izvornih podataka. "Da bi kazališna cedulja bila relevantni teatrološki dokument, identifikacijska iskaznica predstave, ona mora teatrografski biti potpuna i

6)Uvod u teatrologiju, str. 169-170.

precizna. Svaki nedostatak u tom smislu sprečava niz naknadnih istraživanja i umanjuje joj ne samo aktualnu, već i povijesnu vrijednost."7)

Međutim, sve nedostatke tehničke i druge prirode, kao i nedostatak prostora nadoknađuje se uvođenjem opsežnijih programa ili afiša predstave koje su najiscrpnije i najpouzdanije. Naime, afiša predstave može često prerasti u mali ili veći katalog čiji je sadržaj raznovrstan. Pored elementarnih podataka o autorima, samoj predstavi, suradnicima i tehničkim elementima, afiša, odnosno katalog donosi jedan ili niz tekstova o predstavi čiji su autori "kućni dramaturg" ili neko od vanjskih suradnika na predstavi (teatrolog, kritičar itd.). Također, često se prave intervjui sa stvaraocima (piscem, režiserom, glavnim glumcima i sl.), a izvjestan prostor se poklanja raznim biobibliografskim napomenama, fotografijama (sa proba ili generalke) i dr. Dodaci ili aneksi takvih kataloga, svode se na najave repertoarnog programa teatra u sezoni koja je u toku, te predstava koje su u pripremi.

Osim što je dokumentacioni i propagandno-stručni materijal od velike koristi kritičarima i hroničarima teatarskih zbivanja (kao podloga za recenzije, kritičke prikaze, osvрте i sl.), on se obavezno deponira u za to namjenski osnovane institucije (teatarski muzeji, centri za teatarsku dokumentaciju, teatrološki institut), što se u svijetu regulira zakonom o teatarskoj djelatnosti ili nekim drugim posebnim zakonom. Ovaj materijal je, naravno, od neprocjenljive važnosti za teatrologiju, a ujedno predstavlja fond bibliografskih referenci autorima monografija, enciklopedija, godišnjaka, kataloga, istraživačkih dramaturških i teatroloških studija.

Uvidjevši potrebu izučavanja i hroničnog nedostatka kadrova iz ove dvostruke subspecijalnosti, tvorci koncepta Odsjeka za dramaturgiju na sarajevskoj Akademiji scenskih umjetnosti, predvidjeli su seminar iz teatrografije u okviru programa predmeta Uvod u teatrologiju koji se sluša na III godini studija. To je, između ostalog, pionirski pokušaj da se teatrografiji, kao subspecijalnost bibliografije i teatrologije, osigura adekvatno mjesto na razini visokoškolskog obrazovanje. Tek kada prva generacija studenata dramaturgije pređe predviđeni program teorijskih tematskih cjelina i praktičan rad, dobićemo, između ostalog, kvalificirane stručnjake i za teatrografiju. Suvišno je naglašavati kakav će implus to biti za teatrologiju i ukupnu teatarsku umjetnost na ovim prostorima.

7) Ibidem, str. 172.